

Julietta Gabodze

ჯულიეტა გაბოდზე

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

**Epigraph as the Code
(Galaktion's "Gold in Adjara Heaven")**

**ეპიგრაფი როგორც კოდი
(გალაკტიონის „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“)**

Galaktion Tabidze has opposed to the socialist realism with his own “defense” politics and masked the main ideas by applying numerous poetic techniques: **title, figurative characters, manipulations with dates, opposition rhetoric** etc. The poet tricked the party dictate, by providing epigraphs (stances from the “Knight in the Panther’s Skin”) hinting the idea of all (75) his verses in the book “Gold in Adjara Heaven”. These epigraphs declare the main ideas of the verses and the book.

The book was published in Batumi, in 1944. Afterwards, fearing the totalitarian regime, Galaktion removed the epigraphs, still achieving the goal, with respect of poetics and conjuncture!

Keywords: Epigraph, Galaktion Tabidze, Gold in Adjara Heaven, Code, poetic techniques.

საკვანძო სიტყვები: ეპიგრაფი, გალაკტიონ ტაბიძე, „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“, კოდი, პოეტური ხერხები.

შესავალი. გალაკტიონ ტაბიძემ სოციალისტური რეალიზმის პოლიტიკას საკუთარი „თავდაცვის პოეტიკა“ დაუპირისპირა და მთავარი სათქმელის შესანიღბად არაერთ პოეტურ ხერხს მიმართა: **სათაური, ტროპული სახეები, თარიღებით მანიპულირება, ოპოზიციური რიტორიკა, კონტექსტის პოეტიკა** და ა.შ. პოეტმა პარტიული დიქტატის წინააღმდეგ ნიღაბი მოირგო, როცა იდეის მისანიშნებლად წიგნში „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“ ყველა(75)ლექსს **ეპიგრაფები** (ტაყეები „ვეფხისტყაოსნიდან“) წაუმძღვარა. სწორედ ამ ეპიგრაფებითაა გაცხადებული ლექსებისა და წიგნის დედააზრი.

ჩვენი კვლევის მიზანია გალაკტიონის ამ კრებულის მიხედვით გავანალიზოთ ეპიგრაფის, როგორც კოდის ფუნქცია, რომელიც მიზნად ისახავს პოეტის მთავარი იდეის წარმოჩენას. **კვლევისას ვიყენებთ წყაროთმცოდნეობით, დედუქციის, ბიოგრაფიულ, ისტორიულ შედარებით მეთოდებს.**

სიტყვა „**ეპიგრაფი**“ მომდინარეობს უძველესი დროიდან. ძველ ბერძნებში ეპიგრაფი (**ეპიგრაფია**) თავდაპირველად წარმოადგენდა წარწერებს საფლავის ქვებზე ან შენობების კედლებზე. „*მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ზედმიწევნით არის გამოთვლილი პირველ ეპიგრაფთა თარიღი – XV საუკუნე(ფრანგი ფრუასარისა და იტალიელი რეჯიმონტანოს თხზულებანი)*“ (ავალიანი, 2020, გვ. 69). ეპიგრაფის გამოყენება ინტენსიურად დაიწყო უკვე მე-19 საუკუნეში. ეპიგრაფს იყენებდნენ: ჟან-ჟაკ რუსო, გოეთე, სტენდალი, ვიქტორ ჰიუგო, ფრიდრიხ შილერი, ანატოლ ფრანსი, უოლტერ სკოტი, ალექსანდრ პუშკინი, მიხეილ ლერმონტოვი, ნიკოლოზ გოგოლი, ივანე ტურ-

გენევი, ლევ ტოლსტოი და სხვა. ამ თვალსაზრისით გამორჩეულია ა. პუშკინის შემოქმედება, როგორც მეცნიერები წერენ, მან საკმაოდ კარგად იცოდა ლათინური და შესაბამისად, ხშირად იყენებდა ნაწყვეტებს სხვადასხვა ლათინური ტექსტიდან. მაგ. რომან „ევგენი ონეგოში“ თითოეული თავი იწყება ეპიგრაფით. ეპიგრაფები აქვს წამმღვარებული ლევ ტოლსტოის „ანა კარენინას“ ყველა თავს. მიხაილ ბულგაკოვის რომანი „ოსტატი და მარგარიტა“ იწყება გოეთეს სიტყვებით: „...*მაშ ვინ ხარ ბოლოს და ბოლოს?/მე იმ ძალის ნაწილი ვარ, რომელსაც/მუდამ სურს ბოროტება და მუდამ/აკეთებს კარგს*“ (გოეთე, „ფაუსტი“).

ეპიგრაფს იყენებს ბევრი ქართველი მწერალი. ილია ჭავჭავაძის არაერთ ნაწარმოებს წამმღვარებული აქვს ეპიგრაფად ფრაზები როგორც ქართული ანდაზებიდან, ისე კლასიკოსთა ტექსტებიდან. ცნობილია, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელის“ ყველა თავს ერთვის ეპიგრაფები. ორმაგი ეპიგრაფი („ვეფხისტყაოსნიდან“ და სახარებიდან) უძღვის ნიკო ლორთქიფანიძის ნაწარმოებს „შელოცვა რადიოთი“. თანამედროვე ქართველი მწერლებიც ხშირად მიმართავენ ამ ხერხს. მაგ. რევაზ ინანიშვილი (ავალიანი, 2020, გვ. 66). საინტერესოა ჯემალ ქარჩხაძის „მდგმურის“ ბიბლიური ეპიგრაფები, ზაირა არსენიშვილის რომანის „ვაჰ, სოფელო“ ყველა თავი დამშვენებულია ეპიგრაფებით „ვეფხისტყაოსნიდან“, მრავალფეროვანი ეპიგრაფებითაა წარმოდგენილი ნინო ხარატიშვილის რომანი „მერვე სიცოცხლე“ და მრავალი სხვ.

ეპიგრაფის მთავარი დანიშნულება: 1. ნაწარმოების/ მისი ქვეთავის მთავარი აზრის გამოკვეთა; 2. მწერლის განწყობილების ჩვენება; 3. ნაწარმოების მნიშვნელოვანი გმირების გაცნობა; 4. ნაწარმოების სიუჟეტის ან პერსონაჟის განწყობის გაცნობა და სხვ. ეპიგრაფი ხდება ერთგვარი დამაკავშირებელი რგოლი მწერალსა და უკვე არსებულ ლიტერატურას შორის, მწერალსა და მის მკითხველს შორის. ეპიგრაფი ერთგვარად ქმნის „მკითხველის მოლოდინის ჰორიზონტს“. ეპიგრაფის გააზრება თანმიმდევრულად ხდება სამ ეტაპად: 1. აღქმა, მკითხველის წინასწარი ორიენტირება; 2. ეპიგრაფის კორელაცია ტექსტთან; ეპიგრაფის გაგების ახალი დონე, ახალი მნიშვნელობების გამოვლენა და 3. ტექსტის ინტერპრეტაციის საზღვრების გაფართოება. ეპიგრაფი შეიძლება იყოს აფოზისტული, ანდაზები, გამონათქვამები, სიტყვები ცნობილი ლიტერატურული ნაწარმოებებიდან, წმინდა წერილიდან და ა.შ. გამოყოფენ ეპიგრაფის რამდენიმე სახეობას: **ავტოეპიგრაფი** (ციტატა ავტორის რომელიმე ტექსტიდან), **იპოგრაფი** (როდესაც ეპიგრაფი ტექსტს მოსდევს ბოლოში) და **კვაზიეპიგრაფი** (ტექსტის ფრაგმენტი, რომელიც გამიზნულია ამა თუ იმ ისტორიული მოვლენის მისათითებლად (logoprav.ru/literatura).

ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში კვლევები ეპიგრაფის გამოყენების შესახებ საკმაოდ მწირია. ამ მხრივ, საყურადღებოა ლალი ავალიანის წერილი „რეზო ინანიშვილის ბრძნული „გულუბრყვილობა“ (ავალიანი, 2020, გვ. 66); ლადო მინაშვილის „ილია ჭავჭავაძის ერთი ლექსის ეპიგრაფის შესახებ“ (მინაშვილი, 1987, „სპეკალი“, №8); „შელოცვა რადიოთი (ეპიგრაფები) და ვეფხისტყაოსანი“ (ლ. კარიჭაშვილის მოხსენება წაკითხული ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში 2023 წლის ოქტომბერს).

სამწუხაროდ, ნაკლებადაა შესწავლილი ეპიგრაფი გალაკტიონის პოეზიაში. გამოქვეყნებულია რამდენიმე სტატია (შამელაშვილი, რ. 1983, გვ. 63-68; რჩეულიშვილი, ნ. 2016, გვ. 150-155). „ეპიგრაფი გალაკტიონის პოეზიაში დღემდე არ გამხდარა კვლევის საგანი“ (რჩეულიშვილი 2016, გვ. 150). ცხადია, იგი ვერ მოასწრებდა ჩვენი მოხსენების გაცნობას, რომელიც წარმოვადგინეთ 2016 წლის 28-30 სექტემბერს შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში გამართულ საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც ეძღვნებოდა გალაკტიონის დაბადების 125-ე წლისთავს. ჩვენს მოხსენებაში „**ოქრო აჭარის ლაჭვარდში – გალაკტიონის წიგნი-პოემა**“ დასმულია ეს საკითხიც (იხ. პროგრამა და თეზისები <https://www.litinstitutu.ge/X%20-%20simp-progr.pdf>). ვფიქრობთ, მას გამორჩა რ. შამელიშვილის მითითებული წერილი, რომელიც ერთობ საყურადღებოა, თუმცა მასში შესწავლილია ეპიგრაფები გალაკტიონის თხზულებათა 12 ტომეულის მიხედვით. ნ. რჩეულიშვილი სტატიაში განიხილავს გალაკტიონის ჩვენ მიერ დასახელებულ კრებულს და ლექსებზე წამმღვარებულ ეპიგრაფებს. ვფიქრობთ, მკვლევრის ეს დაკვირვებები, ისევე როგორც შამელიშვილის,

სათანადოდ ვერ ხსნის გალაკტიონის მთავარ ჩანაწერს და ეპიგრაფის რეალურ დანიშნულებას კრებულში. ამიტომ ძირითადად ვერ გავიზიარებთ მათ მოსაზრებას ეპიგრაფის გამოყენებისას პოეტის მიზანდასახულებასთან დაკავშირებით.

დავუბრუნდეთ გალაკტიონის პოეზიას, სადაც „ეპიგრაფით შესულია 22 ნაწარმოები“ (შამგილიძე, 1983, გვ. 63). ეს კი იმაზე მიანიშნებს, რომ ეს მხატვრული ხერხი გალაკტიონის პოეზიისთვის არც თუ ისე დამახასიათებელია, თუმცა ამ მხრივ, სრულიად გამორჩეულია მისი ლექსების კრებული „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“ – წიგნი პირველი – გამოცემა ბათუმში 1944 წელს, მისი შექმნის იდეა გაცილებით ადრე, 1936 წელს, ოლია ოკუჯავასთან აჭარაში ზღვაზე ყოფნისას დაებადა პოეტს. მის არქივში ვხვდებით საინტერესო ჩანაწერს, რომელიც ეხმიანება არტურ ლაისტის წერილს „ზღვა და ქართველები“, რომლის მიხედვითაც ქართულ ლიტერატურაში ზღვის თემატიკა არ ჩანს და რომ თითქოს რუსთაველსაც გაკვირებდა აქვს ნახსენები იგი. ამ მოსაზრებას ამყარებს გალაკტიონის შემდეგი სიტყვები: „ერთი რამ კი უდავოა, ზღვის თემატიკა ქართულ ლიტერატურაში რუსთაველს შემდეგ არ სჩანდა, ეს მოძრაობა დაიწყო მხოლოდ მეოცე საუკუნის ქართულმა ლიტერატურამ. ჩემს შესახებ შემძლია ვთქვა, რომ ეს მოტივები არის პირველ წიგნში (1914), მეორეში (1919), არის მასალები სახელგამის მიერ გამოცემულ I, II, III და IV ტომებში, ცალკე წიგნად გამოცემულ „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“. „მნათობში“ ამას წინათ გამოვაქვეყნე რამდენიმე ლექსი... ამ დღეებში გამოვა ჩემი წიგნი „ზღვა ახმაურდა“ და სხვა. ცხადია დაწყებულია მოძრაობა“ (ტაბიძე, 1975, გვ. 142). შეიძლება ითქვას, რომ გალაკტიონმა შექმნა ლექსების ციკლი ზღვაზე და ამით ამოავსო ის სიცარიელე, რომელიც არსებობდა ქართულ პოეზიაში რუსთაველის შემდეგ. ასე გამოეხმაურა გალაკტიონი არტურ ლაისტის. სხვათა შორის, პოეტის დღიურში ასეთი ჩანაწერიცაა: მეორე წიგნი „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“ მიეძღვნება მედიცინას“. ერთ დღიურში კი ვხვდებით ამგვარ ჩანაწერს: „გ. ტაბიძე. №4, ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“ (წიგნი მეორე) მედიცინა ქართულ პოეზიაში“; იქვე არის ნარკვევი „დაიასამი,“ მცხეთელი ექიმის შესახებ. (ტაბიძე, 2008, XVI, გვ. 364-365). როგორც ჩანს, პოეტი ამზადებდა მასალებს მეორე წიგნისთვის, უცნობია, რატომ ვეღარ შეძლო მისი გამოცემა, თუმცა მას არ ტოვებს იდეა ზღვის ლირიკის შესახებ და ალბათ, ამიტომაც, 1953 წელს ბათუმში საიუბილეო შეხვედრაზე 22 დეკემბერი გამოაცხადა ზღვის პოეზიის დღედ და დააანონსა ქართულ ლიტერატურაში ახალი მიმდინარეობის – ზღვის ლირიკის – დაარსება. (გალაკტიონის გამოსვლის უცნობი ჩანაწერი, რომელიც აღმოჩნდა ბათუმის რადიოარქივში. იხ. ნინო ხოფერიას ფილმი).

წერილში შევეცდებით გავარკვიოთ – რა არის ამ კრებულის მთავარი ღირსება? ის, რომ მან შექმნა ლექსების ციკლი ზღვაზე და ამით ამოავსო ის სიცარიელე, რომელიც ქართულ პოეზიაში არსებობდა, თუ ის, რომ გალაკტიონმა შექმნა კრებული-პოემა ანუ წიგნი-მთლიანობა (დოიაშვილი, 2014, გვ.V), რისთვისაც შესანიშნავად გამოიყენა მარტივი, მაგრამ გენიალური მეთოდი. ამთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზღვა აქ მხოლოდ ფონია მთავარი სათქმელის გამოსატანად. პოეტმა სხვადასხვა დროს შექმნილი ლექსები ერთ სიუჟეტურ ქარგაზე აასხა, 75-ვე ლექსს ეპიგრაფად წაუმძღვარა „ვეფხისტყაოსნიდან“ სტრიქონები, რომლებიც წარმოადგენს ამ ლექსების ერთგვარ გასაღებს და კოდს წიგნი-პოემისთვის „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“. წიგნში იკითხება საქართველოს წარსული – დაკარგული თავისუფლება (მიჯაჭვული ამირანის ალეგორია); აწმყო – გმირის მეტამორფოზა (ტარიელი-ჯინჭარამე-რატი-ხალხი) და განჭვრეტილია ქვეყნის მომავალი – (ბორკილების დამსხვრევი ხალხი-ამირანი!)

საგულისხმოა კრებულის სტრუქტურული წყობაც, სიუჟეტურად იგი ძალიან ჰგავს „ვეფხისტყაოსანს“. წიგნი შედგება 9 თავისაგან. I-V თავები დასათაურებული არაა, მათ უფრო იდეურ-მხატვრული კონცეფცია აერთიანებთ. VI-VIII თავებისთვის საგანგებო სახელები შეურჩევია ავტორს (ამაზე ვრცლად ქვემოთ).

წიგნის პირველი და ბოლო, მეცხრე, თავი „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგ-ეპილოგის მსგავსად არის დასაწყისი და დასარული. პირველი ლექსი უსათაუროა და ახლავს ეპიგრაფი „იგია საქმე საზეო“, რაც იმთავითვე მიანიშნებს მკითხველს პოეზიის დანიშნულებაზე. გალაკტიონის აზრით,

პოეტი ზღვას უნდა ემსგავსებოდეს, ბოზოქრობდეს, რომ შექმნას რამე დიადი. უნდა „გაამაზვილოს ხმის ძალა“, რათა:

„ვერ გამომჟღავნდეს ვეროდეს
ის გული, ის ხასიათი –
შენი ხმით თუ არ მღეროდეს,
რომ შექმნას რამე დიადი“.
(ტაბიძე, 1944, გვ. 5)

მეორე თავში პირველი ლექსის სათაური „ვინ იყო ის?“ (ტაბიძე, 1944, გვ. 9) და ეპიგრაფი „აწ გითხრა ომი მოყმისა/მებრძოლთა დამსაჯარისა“ უკვე შეიცავს ინტრიგას და უმაღლეს გვახსენებს მიჯნურის მაძიებელ უცხო მოყმეს (ნახეს უცხო მოყმე ვინმე...). ეს გმირიც, ვეფხისტყაოსნის ანტაგონისტის მსგავსად, მტრის შემძუსვრელია. ავტორი ჩამოთვლის მის მიერ ჩადენილ გმირობებს ხმელეთზე, ზღვასა თუ ჰაერში. მან მტრის უამრავი რაზმი გაწყვიტა, რისთვისაც მიენიჭა „გმირის დიადი სახელი“. ეს სწორუპოვარი ვაჟკაცი ჯინჯარაძეა. მისი გმირული თავგადასავალი მკითხველში ტარიელის ალუზიას იწვევს.

შემდეგი ლექსი „კავკასიონის პროფილი“ აპოლოგიური ხასიათისაა. თუმცა მთავარი გასაღები აქაც ეპიგრაფია (*„სადაცა შენ და შენი ძმა ხართ, ძნელი გაადვილდების... არც თურე კაცმან დაგიდგნას, ვეჭვ კლდეცა გაგიღბილდების“*) (ტაბიძე, 1944, გვ. 16). ვის შეიძლება გულისხმობდეს ძმებში პოეტი, თუ არა სტალინსა და ბერიას?! ეს პირდაპირ იკითხება შემდეგ სტროფებში. იგი თითქოს იმედით შეჰყურებს მათ ტანდემს, და მეტიც, საშობლოს დამცველებადაც ეგულება: *„ვინ გაუბედა გზა მეწამული საყვარელ მთების მშვენიერ ჩარჩოს? / ბერიავ, კლდედ დგას შენი მამული/კავკასიონის შუბლს გაუმარჯოს“*. გალაკტიონს 1944 წლის დღიურში ამ ლექსის შესახებ ასეთი ჩანაწერი აქვს: *„ასეთია უკვდავი შოთა რუსთაველის სიტყვა „ძმობისა და გატანის“. სწორედ ამ ძმობამ, ამ გატანამ დაიცვა კავკასიონი მოსალოდნელი, თუნდაც დროებითი, მაგრამ საშინელი რბევისაგან, რომელიც გველოდა, რომ გერმანელები დაუგვიდან საქართველოში შემოჭრილიყვნენ. ეს ლექსი, „კავკასიონის პროფილი“, დაწერილია 1944 წ. (გალაკტიონი 1944, 661-3). მეორე დღიურში კი ლექსის დაწერის თარიღად 1943 წელია მითითებული. ორივე დღიურში გალაკტიონი ღიად აქებს სტალინსა და ბერიას: *„გაუმარჯოს [საქართველოს] ლავრენტი პავლეს ძე ბერიას. გაუმარჯოს დიდ ბელადს ამხანაგს სტალინს. წინადადება შემომამკვს ჩვენი რესპუბლიკის სახელით უმაღლეს ორგანოში დავასახელოთ დიდი სტალინის უახლოესი თანამებრძოლი, ქართველი ხალხის საყვარელი შვილი – ამხანაგი ლავრენტი პავლეს ძე ბერია“* (გალაკტიონი, 1944, გვ. 480-4).*

ეპიგრაფისა და ისტორიული კონტექსტის გარეშე, ცხადია, ლექსი აპოლოგიაა, რასაც ადასტურებს ჩანაწერებიც, თუმცა როცა ვიხსენებთ სტალინისა და ბერიას „დამსახურება-ღირსებებს“, სისხლიან 1936-1937 წლებს, მათი რეჟიმის მიერ 1941 წელს პოეტის მრავალტანჯული მეუღლის დახვრეტას, მაშინ ეპიგრაფით მთავარ სათქმელზე ირონიული მინიშნება უფრო სარწმუნო გვეჩვენება. იგი სწორედაც რომ კოდი ლექსის მთავარის აზრის, ავტორის ირონიის გასახსნელად. რაც შეეხება სისხლიან ხელისუფალთა ქებას, ცნობილია, რომ პოეტს თავის გადასარჩენად ამ ხერხისთვის არაერთხელ მიუმართავს. გალაკტიონი საკუთარი სათქმელის შესანიღბად და რეჟიმის თვალის ასახვევად ხშირად იყენებდა ამგვარი „თავდაცვის პოეტიკას“ (გაბოძე, 2010, გვ. 192), კონტექსტისა თუ ტროპული სახეების პოეტიკას (ლომიძე, 2004, გვ.231); (წიფურია 2004, გვ. 216). ლექსში ეპითეტი *კავკასიონის შუბლი* ქვეყნის სიმტკიცის, სინდისის, ღირსების სიმბოლოა. სხვათა შორის, გავიხსენოთ, ეს „შეკრული შუბლი“ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გაიხსნა: *„შენ შუბლს იხსნი და სიბნელეს ლეწავ საქართველოს მოღრუბლულ ზეგავ“* („ნეტავ მალე მიაღწევდე მიზანს“, 1954).

ლექსი *„მზის ამოსვლა ზღვაზე“* (ტაბიძე, 1944, გვ. 18) აშკარად მელანქორიულია და მისი ეპიგრაფიც (*საცა გინახავს იგი მზე, წამომყე ზღვის კიდესა*) ერთგვარი კოდი და ხსნის პოეტის მთავარ სათქმელს – იგი ეძებს დაკარგულ სიყვარულს/ თავისუფლებას, ეს ძიება არც თუ ისე საიმედოა, ამიტომ ერთადერთი ნუგეში ამ შემთხვევაში მხოლოდ მოგონება და ხსოვნაა: *„მზის ამოსვლისებრ-მოგონებაც მარადი გზაა/მარადი გზაა იმედების/და შეხვედრების“*. საბედნიეროდ,

გალაკტიონს არ ტოვებს რეალობის განცდა და შემდეგ ლექსში სათაურად გამოაქვს მწვავე კითხვა – „რას ნიშნავს დღევანდელი დღე?“ ლექსში გამოხატული პათოსი თითქოს მხოლოდ იმპერი-ალისტურ სამყაროზე განრისხებულ პოეტს ეკუთვნის, თუმცა სტრიქონებს შორის „გაპარული“ აზრი – „ეს არის მარცხი ერზე ძალობის/უიდეობის ყალბი ტრიუმფის“ – დაკვირვებულ მკითხველს ლექსის მთავარ სათქმელზე მიანიშნებს. ლექსის სათაურში დასმული კითხვის პასუხიც ამ ორ სტრიქონშია გაცხადებული. ეპიგრაფი კი ამ მოძალადეებზე აშკარა შურისძიების წყურვილს გამოხატავს („აწ მათი ჯავრი ჩვენზესდა, ჩვენგან არ მოსათმენია“)(იქვე, გვ.30).

მესამე თავი 26 ლექსს აერთიანებს, რომლებსაც, ერთი შეხედვით, თითქოს არც არაფერი აქვთ საერთო, თუმცა ლექსების სათაურებსა და განსაკუთრებით კი ეპიგრაფებში აშკარად იკითხება მთავარი სათქმელი. სრულიად ყალბია პათოსი და განცდა იმისა, რომ მოხდება შედუღება ოცნებისა და სინამდვილის (გალაკტიონის ლექსის სათაურია (1944, გვ. 53). არადა, თითქოს ქვეყანაში ყველაფერი კარგადაა, ძლევამოსილი არმია იმარჯვებს, ომიც მოგებულია, მაგრამ დავაკვირდეთ, რა პარადოქსულია ეს სიტყვები: *ერთი დრუბელიც ცაზე არა სჩანს, სახეზე კი გვემს წვიმების წვეთი.* ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ამ დროს „საბოლოოდ მოხდა „გათიშვა სინამდვილესა და ოცნებას შორის“. საბედნიეროდ, პოეტი აქაც პოულობს ძალას და თავის სამშობლოს ამხნევეს: „*მოწყენით ნუ ხარ მხნე მუხავ!.. ოქრომ ლაფვარდში კვლავ დაადულა სხვა სინამდვილე და სხვა ოცნება*“. იგი იმედს არ კარგავს, რომ დადგება დრო ახალი ცხოვრების დაწყებისა და ახალ სინამდვილესთან შეგუებისა. ლექსში „შრომა მეცნიერებასთან მჭიდროდ დაკავშირებული“ გალაკტიონი ეპიგრაფით ამბობს მთავარ სათქმელს (*უცებნი მოსრის მცოდნელთა/ცოდნამან, ხელოვნებამან*) (ტაბიძე, 1944, გვ. 32). ანუ ლექსის დადაზრის ისაა, რომ მიუხედავად პირისხლიანი რეჟიმისა, მეცნიერებასა და ხელოვნებასთან უძღურნი არიან უმეცარნი და „უცებნი“.

მეოთხე თავი იხსნება ლექსით „ჩვენი ძველი დროშები“, რომელსაც ორი ეპიგრაფი აქვს: „*მაგრა თუ გესმის გუშაგნი/ რა ახლოახლო ყივიან*“ და „*ციხეს ვზი ეზომ მაღალსა/თვალნი ძლივს გარდასწვდებიან*“ (ტაბიძე, 1944, გვ.77). ვფიქრობ, სათაური და ეპიგრაფები უკვე აშკარად მიანიშნებენ მთავარი სათქმელის შესახებ. მწარე რეალობამ თანამედროვე ადამიანი მოსწყვიტა დიად წარსულს, დიდებულ დროს და ახლა ისეთივე ტყვეა, როგორც ნესტანი ქაჯეთის თვალ-უწვდენელ ციხეში და გარს მრავლად ახვევია მცველები/გუშაგნი. ამიტომაც იგი იძულებულია უარი თქვას თავის დიდებულ და სანეტარო წარსულზე : „*და მე ვფიქრობ, ციხე-ძერავ/ დრონი მიდი-მოდიან/ უბველესი ქვის წარწერა/ საფიქრალი როდია*“. თუმცა საბედნიეროდ, ერს ძველი დროშები მაინც შემოუნახავს და პოეტს იმედისა და მოლოდინის გარდა აღარაფერი დარჩენია: „*ვდგავარ კლდეზე და ვდარაჯობ/ დროშებს, მრავალ ბრძოლანახულს, /დროშებს მომავალისათვის/ საიმედოდ გადანახულს* („გადანახული დროშები“ (ტაბიძე, 1966, I, გვ. 61)).

უაღრესად საინტერესოა, ლექსის – „*იბოხოქრე ცხოვრების ზღვავ*“ – ეპიგრაფი: „*საომარად ატეხილი, ვიყავ მათად გამტეხელად*“ (ტაბიძე, 1944, გვ. 110). ლექსი თითქოს ბრძოლისა და შურისძიების ჟინითაა დაწერილი, რადგან: „*ყველაფერი ამ ბრძოლაში დაველუპე, იმედები, უმართლობის მხილება... რაც დავკარგე, ხომ დავკარგე სამუდმოდ, დამრჩა მხოლოდ მწარე გამოცდილება/ და რაც დამრჩა, მას ვერავინ წამართმევს... რაც დავკარგე, რას დავკარგავ იმის მეტს... პიტალო კლდეს რას დააკლებს ზღვის ტალღა, რას დააკლებს ზვირთი გამოზრძმედილ კლდეს*“. ლექსის შინაარსი და ეპიგრაფი ისეთი დაუმორჩილებლობის პათოსითაა გაჟღერებული, რომ შესაძლოა, ეჭვი გასჩენოდან, რა დანაკარგსა და შურისძიებაზე მიანიშნებდა ავტორი? ამიტომაც პოეტმა, გამონაკლისის სახით ამ კრებულში, ლექსს ბოლოში მიაწერა თარიღი, 1912 წელი. გალაკტიონის საარქივო გამოცემაშიც და პოეტის ვებგვერდზეც (thh://galaktion.ge) ლექსი ამ წლითაა დათარიღებული, ავტოგრაფი უთარიღოა. გალაკტიონის თხზულებათა 15 ტომეულის პირველ ტომში ლექსი დათარიღებულია პირობითად 1914 წლამდე, თუმცა ტომში ვერსად ამოიკითხავთ კომენტარს, რის საფუძველზე მოხდა მისი დათარიღება (ტაბიძე, 2016, გვ. 210, 369).

ადვილი არაა წარსულის დავიწყება, მისი უგულვებლყოფა, რადგან წარსული ხომ საყრდენია აწმყოსი და ამიტომაც „*არა ამოდ იგი ნაშთები/ წარსულმა აწმყოს შემოაჯარა*“, ლექსი „სიძველენი“

(იქვე, გვ.78). დიდებული წარსული გზამკვლევად შეიძლება წაიმძღვაროს აწმყომ ისევე, როგორც ის სამი დიდი გმირი (თამარი, შოთა და აკაკი), რომელთაგან თითოეულს თავისი სიმბოლური დატვირთვა აქვს. *„ზღვის პირით დარუბანდამდე სდგას მშვენიერი თამარი* (იქვე, გვ. 81). (გავიხსენოთ ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე გაშლილი საქართველოს საზღვრები. ერთიანი ძლიერი სამშობლოს სიმბოლოა რუსთაველიც, თუმცა დაეჭვებულია: *„დაგიბრუნდი შენი შეილი, ვეჭვ რა-იმე დიდი გარგო“* (შოთა რუსთაველი შავი ზღვის პირად, იქვე, გვ. 82). ახალმა დრომ ახალი გმირები მოიყვანა და ახალი იდეები დასახა. ამიტომაც წაუმძღვარა პოეტმა ლექსს *„აკაკი წერთელი შავი ზღვასთან“* ეს ეპიგრაფი *„მოვიდაო იგი მოყმე, რომე ერთი ბევრსა“* (იქვე, გვ. 86). აკაკი წერეთელსა და მის თანამებრძოლებს ურთულესი გზით მოუწიათ სვლა მაშინ, როცა რკინის გზა კი არა, შარა გზაც კი აღარ ჩანდა. თუმცა თერგდალეულებს სხვა არჩევანიც ჰქონდათ, მაგრამ ისინი მაინც ნებით შეუდგნენ გოლგოთას და ამიტომაც აკაკი ახლა *„ათასგვარი ღელვით გულში თვით ნაზადში, არა ქურქში მზად საგმირო საქმისათვის/მიდის იგი პერტერბურგში“* (გვ. 90).

მაგრამ როგორც ისტორიიდან ვიცით, სამწუხაროდ, ახალმა ეპოქამ ნამსხვრევებად აქცია მათი განხორციელებული გეგმებიც და იდეებიც. ამიტომაც უწევს *„ქარის პირისპირ“* ბრძოლა მეოცე საუკუნის ახალ თაობას, რადგან *„თავისუფლების წინსმელოლობის ისტორიული გემი... უზარმაზარ კლდეს მიემსხვრა“* („ისტორიული გემი“, გვ. 95).

ლექსში *„გემი დალანდი“* ეპიგრაფით *„მზეო თქვენ შუქი მომფინეთ,/ ჰაი, რა ავი დარია“*) პოეტი მიანიშნებს იმ უკუღმართ დროზე, როდესაც ყველაფერი აირია და ავი დრო დადგა, ამიტომაც წუხს პოეტი, რომ *„სამშობლოს ძველი გზებით ვეღარ მოვაგენ/ და არ მახსოვდა მქონდა იგი თუ მომაგონდა“* (გვ. 93). ლექსი *„როგორც მენავემ ძველი სანავე“* ასეთივე განწყობით მთავრდება: *„ნეტავ იმ ნავში დამაძინა და/ გამომაღვიძა ასი წლის გარე/ მანახვა: რა მხრით, როგორ ინათა/ და როგორ ნათობს აქ მზე და მთვარე“* (გვ.124). *„ძლადობასა და ტყუილზე დამყარებულ ტოტალიტარულ სახელმწიფოში დანაშაულად ითვლება გაქცევა იმისგან, რასაც სინამდვილის სახელით გახვევენ თავს. ამ თვალსაზრისით აშკარად ოპოზიციურია გალაკტიონის ეს ტაეპები“* (ლომიძე, 2004, გვ. 234).

მეექვსე თავი მთლიანად ეთმობა ლექს-პოემას *„ორმოცი წლის წინ“*. მეშვიდე თავში დაბეჭდილია ასევე ლირიკული პოემა *„ძლეული სენი“*, მერვეში – *„ხალხი ამირანი“*. გალაკტიონის 1949 წლის დღიურში №248 არის ასეთი ჩანაწერი: *„სამივე პოემა წიგნში „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“ დამაკმაყოფილებელია. შეიძლება მე-7 ტომში შეტანა, რა ტყვილა სუსტები მეგონა“* (გალაკტიონი, 2008, გვ.570).

„ორმოცი წლის წინ“ მოკლე ლირიკული პოემაა, ერთი შეხედვით, ბურჟუაზიის მძიმე უღლის ქვეშ დაჩაგრული პროლეტარიატის ყოფაა გადმოცემული და რევოლუციისა და კობას (როგორც ავტორი უწოდებს) აპოლოგიაა, ეპიგრაფიც ოპტიმისტურია: *„კაცსა მიჰხვდეს საწადელი, მაშინ მისგან აღარა ხამს გარდასულთა ჭირთა ხსოვნა“* (ტაბიძე, 1944, გვ.126). საკითხავია, გამართლდა მისი მოლოდინი, ეწია საწადელს? როგორც ჩანს, არა! ანუ როგორც თავად იტყოდა: *„ყველაფერი არის ძლიერ კარგად, ყველაფერი ძლიერ ცუდად არის“*. ამის დასტურია ეს ეჭვნული სტოფებიც: *“მიიჩქარი, მაგრამ განა ეს ქვეყანა ლანდია? ვერ მიმხვდარხარ, რომ ეს ხანა მხოლოდ სხვისთვის ანთია“* (გვ. 129).

ლირიკული პოემა *„ძლეული სენი“* (გვ.135) თითქოს უფრო ოპტიმისტურია. სწეული, რომელიც ცხოვრობს სხვისი სახელით „იანიჩარი“, წლების შემდეგ გამოჯანმრთელდება და თითქოს ბედნიერია, თუმცა უბედურია, რადგან ცხოვრობს იანიჩარის (რწმენაშეცვლილი ქრისტიანი) სახელით, არსებობა „სახელით სხვისით, მძიმე ხვედრია“. დასასრული აქაც პარადოქსულია, თითქოს ყველაფერი კარგადაა, სიცოცხლე დულს, მაგრამ მაინც *„ხუთვაა. თითქოს სცხოვრობ დროს იქით უხილავ შუქით... და ახრჩობს კაცსა და ვერას ხდება გონებით და ვერცა ღონით“* და *ამიტომ-მაც მღელვარე გულო, ჩვენ არ ვართ მშვიდად/ ვგრძნობთ სხვა ყრიაბულს“* (გვ.149). (გვახსენ-დება „მშობლიური ელეგია“). ალბათ, იმ დროის ტრაგიზმზე მიანიშნებს მეტაფორაც – *„გზა იცხედრება“*. რაც არ უნდა პარადოქსულად მოგვეჩვენოს, ლექსი მაინც იმედიანდ მთავრდება: *„სიკვდილი*

სჯობს თუ სასახელოა, ვით ამბობს ბრძენი / ჩვენ კვლავ ვიბრძობებით: ბრძოლის ლელოა სამშობლო ჩვენი“ აქაც ვეფხისტყაოსნის ალუზია – „სჯობს სიცოცხლესა ნამრახსა“.

„ხალხი ამირანი“ – შედარებით ვრცელი ლირიკული პოემაა. არსებობს პოემის რამდენიმე რედაქცია. კრებულში მას რამდენიმე ეპიგრაფი აქვს წამდღვარებული, რომლებიც ერთგვარი კოდია ტექსტის მთავარი იდეის გასახსნელად. ამჯერად, მთავარი მოქმედი გმირი არის მწყემსი ბიჭი – რატი, რომელიც სიზმრად იხილავს უჩვეულო სურათს. მთაში შემთხვევით შემოესმება გმინვის ხმა და გადააწყდება კლდეზე მიჯაჭვულ ვაჟკაცს, რომელსაც შავი ყორანი გულს უძიძგნის, საგულისხმოა, რომ რატისთვის მისი სახელი არავის უთქვამს, მაგრამ მან იცის, რომ ეს მითითური ამირანია, რომელიც თავისუფლების ძიებისთვის მიაჯაჭვეს კლდეზე. ამირანი ამ საიდუმლოს შენახვას მკაცრად სთხოვს რატის, თუმცა, როგორ ირკვევა, მთელმა ერმა დიდი ხანია იცის ამის შესახებ. დევგმირი სთხოვს რატის, რომ ჯაჭვის ბოლო მიაწოდოს როგორმე, რათა თავი დაიხსნას. რატი დიდი გაჭირვებით ასწევს ჯაჭვს, მაგრამ ამირანი მაინც ვერ სწვდება მას, ჯაჭვი ერთი ადლით მოკლე აღმოჩნდება. ამირანი სთხოვს რატის მოაგროვოს იმავე ხარისხის რკინეულობა, რომლითაც მისი ჯაჭვია ნაჭედი და ისწავლოს მისი წრთობა. აფრთხილებს, რომ წრთობისას ცეცხლი ზედმეტი არ მოუვიდეს, რადგან **„გახლეჩას იწვევს გადახურება/ცხელი ლითონის გადახურებით რკინა ფუჭდება/ ლითონი ტყდება და ნაჭუჭდება“**. ცხადია ეს მეტაფორაც გასაგებია. მიჯაჭვული/დაკარგული თავისუფლების დაბრუნებისთვის საჭიროა ის სათანადო ცოდნა, რომლითაც უნდა გამოიჭედოს თავისუფლება, ოღონდ ამ საქმეს სიფრთხილე და საიდუმლოდ შენახვა საჭიროდება. როგორც ჩანს, სხვადასხვა ეპოქაში თავისუფლებისთვის ბრძოლის განსხვავებული გზების ძიებაა საჭირო. თერგდალეულთა თაობას სწამდა, რომ ამისთვის უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელი იყო გმირის ძიება (ილიას „პალიასტომის ტბა“, „ქართველის დედა“, აკაკის „ჭადარა“, „ამირანი“), რომელიც „თავს აიშვებს“ და „ჯაჭვს გასწყვეტს“. მნიშვნელოვანია, რომ ახალ დროში თავისუფლების მოსაპოვებლად არა მხოლოდ გმირი, არამედ შესაბამისი ცოდნისა და ხერხის პოვნაა საჭირო. მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი თავისუფლების/ფოლადის გამოჭედევა, ჯაჭვის დაგრძელება და თავის დახსნა. პოემა იმედიანდ სრულდება, რატიმ შეძლო დავალების წარმატებით შესრულება, იგი ხელში აიტაცა ხალხმა, რომელიც ამდენ ხანს ელოდა თავისუფლებას. ეს **„ხალხი კი დევი და ტიტანია/იგი იგივე ბორკილ-დამსხვრევი ამირანია“**. ავტორის ამ ჩანაფიქრს ეთანხმება პოემის ერთ-ერთი ეპიგრაფიც “ზოროტსა სძლია კეთილმან“.

დასკვნა: ამრიგად, გალაკტიონმა კონიუნქტურული ლექსების შესანიღბად ამჯერადაც მიაგნო მშვენიერ პოეტურ ხერხს, ეპიგრაფს და თავდაცვის საშუალებად გამოიყენა. ეპიგრაფები ამ შემთხვევაში უტყუარ კოდურ ნიშნად იქცა, რომელთა მეშვეობით პოეტმა მთავარი სათქმელის გამჟღავნება შეძლო, ალიბად კი სხვა ავტორის ტექსტი, კერძოდ, „ვეფხისტყაოსნი“ მოიშველია.

საყურადღებოა, რომ გალაკტიონმა შემდგომ გამოცემებში ეს ლექსები ეპიგრაფების გარეშე დაიბეჭდა. მიზეზი ადვილი მისახვედრია: შიში ტოტალიტარული რეჟიმისა. თუ პირველ შემთხვევაში მან ისინი ზღვის ციკლის ლექსებად გამოაცხადა და ამის წყალობით მთავარი იდეა გააპარა, მიხვდა, რომ სხვა დროს ეს ხერხი აღარ გამოდგებოდა, სათქმელი ამკარავდებოდა, ამიტომ „სამხილის“ მოხსნა არჩია. მიზანს მაინც მიაღწია – პოეტიკისა და კონიუნქტურის თვალსაზრისითაც გალაკტიონის ამ ხერხმა გაამართლა, მან შეადგინა წიგნი მთლიანობა და რუსთაველის ეპიგრაფების მეშვეობით მთავარი სათქმელი გამჟღავნა, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ პოეტის დანიშნულებათა, შექმნას რამე დიადი, შეფარვით მოახერხოს მთავარი იდეის მიტანა ერის გულამდე. ამ იდეის განსახორციელებლად კი აუცილებელია დროის შესაბამისი ცოდნა, მოხერხება და სიფრთხილე. გმირი კი, გალაკტიონის აზრით, ახალ თაობაშია, ხალხშია, რადგან **„ხალხი არის პროლეტარიატი, დევი და ტიტანი, იგივე ბორკილდამსხვრევი ამირანი“**.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ავალიანი, ლ. (2020). XX-XXI მოუთვინიერებელი მწერლობიდან თანამედროვე ნარატივამდე, თბილისი: „საარი“.
- გაბოდე, ჯ. (2003). სახსოვართა ოქროს ფონდი, „გალაკტიონოლოგია“, II, თბილისი.
- გაბოდე, ჯ. (2010). გალაკტიონის „თავდაცვის პოეტიკა“, ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), თბილისი, „ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა“.
- გაბოდე, ჯ. (2016). „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“. გალაკტიონის წიგნი-პოემა, X საერთაშორისო სიმპოზიუმში – მოდერნიზმი ლიტერატურაში თბილისი, თსუ გამომცემლობა <https://www.litinstitut.ge/X%20-%20simp-progr.pdf>.
- გალაკტიონი (1944). დღიური 661-3 <https://galaktion.ge/?page=Diaries&id=6860>
- გალაკტიონი (1945). დღიური 480-4 <https://galaktion.ge/?page=Diaries&id=4947>
- დოიაშვილი, თ. (2014). წიგნი-მთლიანობა, „გალაკტიონოლოგია“ VII, V-XXVI, თბილისი, GCLAPress.
- ლომიძე, გ. (2004). ოპოზიციური რიტორიკა და გალაკტიონის კონიუნქტურული ლექსები, „გალაკტიონოლოგია“, III, 231– 240. თბილისი, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
- მინაშვილი, ლ. (1987). ილია ჭავჭავაძის ერთი ლექსის ეპიგრაფის შესახებ სპეკალი, 8. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/8/73>
- რჩეულიშვილი, ნ. (2016). „ეპიგრაფები „ვეფხისტყაოსნიდან“ გალაკტიონის ლექსებისათვის“, ენა და კულტურა სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი, 16, ქუთაისი, ჰუმანიტარულ და პედაგოგიკურ მეცნიერებათა განვითარების ფონდი.
- ტაბიძე, გ. (1944). ოქრო აჭარის ლაჟვარდში, ბათუმი, „აჭარის სახელგამი“.
- ტაბიძე, გ. (1966). გალაკტიონ ტაბიძე თხულებანი 12 ტომად, I, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“.
- ტაბიძე, გ. (1975). გალაკტიონ ტაბიძე თხულებანი 12 ტომად, XII, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“.
- ტაბიძე, გ. (2008). გალაკტიონ ტაბიძე საარქივო გამოცემა ოცდახუთ ტომად, XVI, თბილისი, „ლიტერატურის მატთანე“.
- ტაბიძე, გ. (2016). გალაკტიონ ტაბიძე თხულებანი თხუთმეტ ტომად, ტ. I, თბილისი, ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.
- შათირიშვილი, ზ. (2004) გალაკტიონის პოეტიკა და რიტორიკა 1915-1927, თბილისი გამომცემლობა ლოგოსი პრესი“.
- შამილაშვილი, რ. (1983). „ეპიგრაფი გალაკტიონის პოეზიაში“ , „ჟორჯი“, 1, ბათუმი, „აჭარის მწერალთა სახლი“.
- წიფურია, ბ. (2004). გალაკტიონის ლექსი სწორ/მცდარ კონტექსტში, „გალაკტიონოლოგია“ III, თბილისი.

References:

- Avaliani, L. (2020). "XX-XXI Moutvinierebeli mts'erlobidan tanamedrove narat'ivamde [XX-XXI from untamed writin To the modern narrative], Tbilisi: "Saari"
- Doiashvili, T. (2014). Ts'igni-mtlianoba [Book-Completeness,] "Galactionology" VII, V-XXVI, Tbilisi, GCLAPress
- Gabodze, J. (2003). Sakhsovarta okros fondi [Golden fund of memorabilia], "Galactionology" II, Tbilisi.
- Gabodze, J. (2010). Galak't'ionis "Tavdatvis p'oet'ik'a" [Galaktion's "Self-Defensive Poetics"], International Scientific Conference Totalitarianism and Literary Discourse, Proceedings, Tbilisi, Publishing House of the Institute of Literature.
- Gabodze, J. (2016). „Okro ach'aris lajvardshi“ – Galak't'ionis ts'igni-p'oema [“The Gold in Ajarian Sky-Blue” – The book poem of Galaktioni]. X International Symposium Contemporary Issues of Literary Criticism Modernism in Literature Environment, Themes, Names. Tbilisi TSU Publishing House <https://www.litinstitut.ge/X%20-%20simp-progr.pdf>.
- Galaktioni (1944). Diary 661-3 <https://galaktion.ge/?page=Diaries&id=6860>
- Galaktioni (1945). Diary 480-4 <https://galaktion.ge/?page=Diaries&id=4947>
- Literaturuli Enciklopedia [Литературнаяэнциклопедия]. https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/5629/%D1%8D%D0%BF%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84?fbclid=IwAR35VnMIYEMUEPTEvuSP3tzQdtXt-IMOppXzdRf0eZMLW-cHZO4O4mLZvwE

Logoprav <https://logoprav.ru/literatura/epigraf?fbclid=IwAR11J7IILVW3FbJY0Mva5CYX76TIOlWLW1B5XlvqgdGGIraK2DomVLMIVr4g>

- Lomidze, G. (2004). Op'ozitsiuri rit'orik'a da Galak't'ionis k'oniunkt'uruli leksebi [Oppositional rhetoric and Galaktion Conjunctive poems], "Galaktionology", III, Tbilisi, Publishing House of the Institute of Literature.
- Minashvili, L. (1987). Ilia Ch'avch'avadzis erti leksis ep'igrapis shesakheb [About the epigraph of a poem by Ilia Chavchavadze]. Spekali, 8. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/8/73>
- Rcheulishvili, N. (2016). Ep'igrapebi vepkhist'q'aosnidan Galak't'ionis leksebisatvis ["Epigraphs from the "Pantherskin" of Galaktion for poems"]. Language and culture scientific Referred Journal,16, Kutaisi, Humanitaria and Pedagogical Sciences Development Fund.
- Shatirishvili, Z. (2004) Galak't'ionis p'oet'ik'a da rit'orik'a1915-1927 [The Poetics and Rhetoric of Galaktion 1915-1927, Tbilisi, publishing house Logosi Press".
- Shamilashvili, R. (1983). Ep'igrapebi Galak't'ionis p'oeziashi ["Epigraph in Galaktion's Poetry"], "Choroxi" #1, 63-68, Batumi, "House of Adjara Writers".
- T'abidze, G. (1944). Okro Ach'aris lajvardshi [Gold in Lachvardi of Adjara], Batumi, " Ach'aris Sakhelgami".
- T'abidze, G. (1966) Galaktion Tabidze Tzxulebani tormet tomad [Galaktion Tabidze Tzulebani in 12 volumes, T.XI], Tbilisi, "Sabch'ota Sakartvelo".
- T'abidze, G. (1975) Galak't'ion T'abidze, Tkhzulebani tormet' t'omad [Galaktion Tabidze Tzulebani in 12 volumes, T.XII], Tbilisi, "Sabchota Saqartvelo".
- T'abidze, G. (2008). Galak't'ion T'abidze, saarkivo gamotsema otsdakhut t'omad [Galaktion Tabidze archival edition twenty-five Tomad], Tbilisi, lit'erat'uris muzeumi.
- T'abidze, G. (2016). Galak't'ion T'abidze. Tkhzulebani tkhutmet' t'omad [Galaktion Tabidze's works in fifteen volumes], T. I, Tbilisi, Institute of Georgian Literature.
- Ts'ipuria, B. (2004). Galak't'ionis leksi sts'or/mts'dar k'ontekst'shi [Galaktion poem in right/wrong context], "Galaktionology". III, Tbilisi.